

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ РЕФЛЕКСІЇ ОСОБИСТОСТІ

Волошко Л.Б., Бойко Г.М. (Полтава, Київ)

Проблема культури рефлексії особистості становить значний інтерес для психології та педагогіки, оскільки рефлексивний підхід до розуміння людини створює основу для розкриття перспектив її внутрішнього росту, резервів саморозвитку. Без культури рефлексії неможливо вирішити проблему формування мотивації до самонавчання, самовдосконалення особистості (Я. Український, Н. Штокало). Отже, дослідження становлення культури рефлексії, як складової внутрішньої активності людини, є актуальним у зв'язку з практикою виховання та розвитку гармонійної особистості.

Проблема саморефлексії особистості не є новою. Вона активно розробляється філософами, соціологами, педагогами, психологами. Однак зміст поняття саморефлексії постійно реконструюється та уточнюється, що свідчить про його багатоаспектність і складність, а також про підвищений інтерес науковців різних галузей до вивчення феномену рефлексії.

Аналіз наукових публікацій показав, що рефлексія розглядається в межах трьох основних напрямків: загальнометодологічного, теоретичного та практичного. У більшості сучасних досліджень поняття "рефлексія" розглядається у рамках рефлексивної психології (Н. Алексєєв, І. Бех, І. Ладенко, І. Семьонов), рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості (С. Степанов), що створює основу для вивчення ролі рефлексії в системі психологічних механізмів, які забезпечують розвиток творчого мислення, особистості в цілому. Рефлексивний підхід відображує ідеї щодо завдань і сенсу людського життя, унікальності власного «Я» [1].

Зміст поняття „рефлексія” розглядається з позиції філософського трактування (Д. Локк, Н. Герасимова,), у рамках психологічної (І. Байєр, Т. Давиденко, Ю. Кулюткін, І. Семьонов, С. Степанов т.ін.), природничонаукової (К. Вербова, С. Кондратьєва, Г. Сухобська т.ін.), ергономічної (Н. Алексєєв, В. Давидов, А. Зак, А. Тюков), гуманітарно-культурологічної орієнтації (І. Палагіна, І. Семьонов т.ін.) [2]. У ряді публікацій аналізується зв'язок рефлексії з самооцінкою, самовихованням, саморегуляцією, особистісною тривожністю (Р. Бернс, А. Реан т.ін.).

У соціально-психологічному тлумаченні рефлексія – це усвідомлення індивідом того, як його сприймають співрозмовники, як він розуміє інших шляхом власних роздумів, а також самопізнання внутрішніх актив, психічних станів і власних здобутків. Феномен рефлексії репрезентується науковцями в зв'язку з рефлексивно-інноваційними можливостями (С. Степанов), рефлексивно-творчим потенціалом (С. Степанов, Е. Кремер), творчою унікальністю людини (О. Варламова), життєтворчістю (В. Слободчиков, А. Сухоруков), співтворчістю (А. Овсянников), професійною самореалізацією (О. Корецька, С. Маслов, О. Поліщук). В. Слободчиков розглядає рефлексію як смисловий центр усієї людської реальності. У роботах Б. Зейгарника, К. Роджерса рефлексія тлумачиться як принцип існування самосвідомості та необхідна умова особистісної зрілості. І. Бех, Н. Гуткіна, А. Холмогорова досліджують рефлексію у взаємозв'язку із самоставленням. За своєю психологічною природою самоставлення – це складна система, специфічне особистісне утворення, що може бути зрозумілим як безпосереднє феноменологічне вираження особистісного смислу «Я» для самого суб'єкта.

Аналіз сучасних експериментальних досліджень показує, що рефлексія розглядається не тільки як один із пояснювальних принципів психічного розвитку, а як механізм самосвідомості та важливий компонент мислення. На думку Н. Пеньковської, рефлексія – це вміння виділяти, аналізувати та співставляти власні дії з предметною ситуацією [2].

На думку вчених, інтелектуальні та особистісні сенси «Я» існують у функціональній єдності як одне неподільне ціле. Творчий процес передбачає переосмислення людиною образів завдання у відповідності до предметної ситуації та образів особистості, з якими ототожнює себе «Я» в процесі їх

виконання. Це доводить правомірність трактування переосмислення та самоаналізу як рефлексії [3].

На наше переконання, для більш глибокого розуміння рефлексії особистості її необхідно розглядати на реальних соціальних групах, об'єднаних значущою спільною діяльністю, у тому числі навчальною або тренувальною, що реалізується в професійно значущих життєвих ситуаціях. Поділяємо думку В. Слободчикова, який стверджує, що розвиток рефлексії здійснюється у спілкуванні та шляхом взаємодії з іншими людьми. Важливе значення має зворотній зв'язок, що дозволяє порівнювати власну поведінку з поведінкою інших (І. Кон, М. Brown т.ін.).

На нашу думку, рефлексія особистості, як один із механізмів перцепції, є поліфункціональною, оскільки:

- виступає засобом самодіагностики, самопомоги, самопідтримки та самокорекції поведінки;
- впливає на процеси ідентифікації, збагачує ціннісно-естетичну сферу особистості;
- є підґрунтям для розвитку творчого потенціалу;
- виступає рушійною силою продуктивних самозмін і саморозвитку особистості;
- коригує характер міжособистісних стосунків, впливає на становлення міжособистісної рефлексії;
- виступає своєрідним регулятором емоційних реакцій індивіда, зокрема, є основою саморегуляції емоційного стану в умовах нервово-психічного напруження;
- може стати підґрунтям для розвитку професійної саморефлексії, що має суттєве значення в процесі входження в професію, а в подальшому, для розвитку професійної майстерності та самовдосконалення фахівця.

Досвід рефлексії є обов'язковим для людини. Для становлення культури рефлексії важливе значення має співвіднесення рівня домагань особистості з досягнутими результатами. Активними методами засвоєння механізмів рефлексії є організаційно-імітаційні ігри, рефлесопрактики, проблемно-рефлексивний полілог (діалог), тренінги, відеотренінги.

Аналіз літературних джерел показує, що означені соціально-психологічні методи розвитку культури рефлексії застосовуються, переважним чином, у системі організації підготовки та перепідготовки держслужбовців, менеджерів і керівників великих компаній. Однак відзначаємо відсутність наукових дослідження, що присвячені аналізу особливостей використання таких методів у процесі підготовки студентів до професійної діяльності.

Таким чином, у сучасних наукових дослідженнях рефлексія розглядається як один із фундаментальних механізмів становлення особистості. Отже, рефлексія, як зверненість суб'єкта на себе та свою діяльність, за умови позитивного самоставлення виконує функції універсального механізму процесуального перебігу саморегуляції та саморозвитку особистості.

Під культурою рефлексії необхідно розуміти рівень самосвідомості, що передбачає вміння особистості усвідомлювати власний психічний стан, керувати ним, впливаючи на себе та значущих інших, що дозволяє значно розширити можливості пізнання власного «Я» та себе в цьому світі.

Література

1. Алексеев Н.Г., Ладенко И.С. Направления изучения рефлексии // Проблемы рефлексии: Современные комплексные исследования. – Новосибирск: Наука, 1987. – С.3-20.
2. Пеньковська Н. Рефлексія як об'єкт психологічного аналізу // Психологія і суспільство. – 2000. – № 2. – С. 66-73.
3. Степанов С.Ю., Семенов И.Н. Проблема формирования типов рефлексии в решении творческих задач // Вопросы психологии. – 1982. – № 1. – С.99-103.